

образу носіїв тої чи тої думки; оцінка можливостей вільно висловлюватись; наявність бажання та готовності спілкуватися, домовлятися тощо; орієнтація на ті чи ті правила досягнення спільної позиції, спільногого бачення, ведення суперечок, вирішення конфліктів.

Список використаної літератури

1. Оссовский В. Л. Проблема идентификации общественного мнения / В. Л. Оссовский // Социс. – 1999. – № 10. – С. 7-16.
Ossovskiy V. L. Problema identifikatsii obschestvennogo mneniya /Ossowski V. L The problem of identification the public opinion / V. L Ossowski // Sotsis. - 1999. – № 10. – p. 7-16].
2. Стан суспільної свідомості в Україні після падіння режиму Януковича. Березень' 2014 : інформаційний бюллетень / за ред. М. М. Слюсаревського ; упоряд. Л. П. Черниш. – К., 2014. – 56 с.

УДК 159.922:39

Д. М. Сабол

Етнічна свідомість та єтнічна самосвідомість як фактори етнотворення

Етнічна свідомість та єтнічна самосвідомість як фактори етнотворення. Поняття «єтнічна свідомість», зберігаючи свою предметну автономість, розглядається в тісному зв’язку з низкою споріднених понять. Так, сучасна етнопсихологія для позначення компонентів психології єтнічних груп, окрім поняття «єтнічна свідомість», використовує поняття «національний характер», «національні почуття», «національна самосвідомість», що у різних вимірах виражаютъ вияви суспільної психології етнофорів – індивідів, які належать до єтнічної групи. Ми виходимо з того, що єтнічне – це та культурно-історична своєрідність, що відрізняє один народ від іншого і виступає основою формування нації. Уявлення про єтнічне формується в індивіда за умови наявності у нього певного рівня освіти і культури. Самоідентифікація суб’єкта з тим чи тим етносом можлива лише за умови, що єтнічне стає предметом особистісного осмислення. Перебуваючи в межах психосемантичної концепції єтнічної свідомості О. М. Лозової, ми поділяємо авторсь-

ке визначення етнічної свідомості сформулюване з використанням гештальт-підходу: «Етнічна свідомість – це детермінована етнічним контекстом гештальту определенна у фіксованій системі значень, смислів та способів дій форма свідомості, яка продукує етнічний образ світу» [10]. О. М. Лозова зазначає: «Етнічна свідомість є одночасно і відображувальним, і породжувальним феноменом, вона з необхідністю зумовлює адекватну етнічному образові світу доцільну поведінку етнографа, а також, відповідно до принципу трансльованості етнокультурних одиниць, цілепокладає життєдіяльність етносу» [10].

Етнічна свідомість є єдністю суспільного, індивідуального, соціально-класового і національного, яке по-різному об'єктивується в міжособистісних стосунках і існує в соціальній пам'яті народу, передається з покоління в покоління в суб'єктивній чи об'єктивованій формі етнокультури. «Етнічна свідомість припускає ідентифікацію індивіда з історичним минулим даної етнокультурної спільноти й акцентує для дослідників ідею «коренів» [10]. Етнічна свідомість закарбовує властивості етносу, його характерні риси, ставлення до реалій, в яких проживає етнос. Етнічна свідомість – необхідна сторона суспільної свідомості, яка відображає суспільне буття людини, її матеріальну культуру. Вона, як певна сукупність ідей, ціннісних установок, носить конкретно-історичний характер [10]. На думку О. М. Лозової, «термін «етнічна свідомість» ... відбиває весь спектр смислу понять «етнічний образ світу», «традиція», «ментальність», «менталітет» [10]. В. В. Горбунова диференціює поняття суспільної етнічної свідомості та індивідуальної етнічної свідомості: «Якщо під суспільною етнічною свідомістю розуміти систему значень, то індивідуальна етнічна свідомість – це своєрідна та неповторна ціннісно-смислова система інтерпретації етнічної реальності. Саме смисли та цінності є індивідуально-своєрідними елементами етнічної свідомості особистості, у них фіксуються певним чином співвіднесені та перетворені значення суспільної етнічної свідомості. Таким чином, на рівні структурної будови етнічної свідомості можна виділити значення, смисли та цінності як її основні складові» [4]. Коли йдеться про традиційну свідомість етносу, термін «свідомість» уживається умовно, оскільки те, що під ним мається на увазі, містить в собі і свідомість, і несвідоме [10]. В теорії етносу велика увага приділяється етнічній самосвідомості як етнотвірному фактору [13]. Однак самосвідомість формується на певному ґрунті:

людині потрібні знаки її національної належності, ознаки, за якими вона могла б судити про себе як про представника певного етносу. Етнічна самосвідомість індивіда – це сукупність уявлень, знань про цінності свого етносу, про культуру, ідеали, традиції; усвідомлення себе членом свого етносу, а також місця свого етносу серед інших. Особистість діс, мисить, відчуває, бажає, усвідомлює, як представник певної спільноти, соціально-культурної групи, історичної епохи. Етнічна само-свідомість розуміється як відносно стійка система усвідомлених уявлень і оцінок реально існуючих етнодиференційних та етноінтегруючих ознак етнічної спільноти, тобто особливостей етнокультурного середовища. Етнокультурне середовище являє собою спосіб організації і розвитку життєдіяльності етнічних суб'єктів, уявлень про продукти матеріальної та духовної праці, у системі суспільних норм і настанов, у духовних цінностях, у сукупності відношень людей до природи, до власної етнічної спільноти, а значить у якісному відношенні етнічних суб'єктів до параметрів етногенезу своєї спільноти (клімато-географічному, расово-біологічному, соціокультурному), у сукупності відношень з іншими етнічними спільнотами [12]. Дослідження етнічної свідомості та етнічної самосвідомості набувають особливої уваги на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Самосвідомість інтерпретується як складна інтеграційна властивість психіки, завдяки якій людська свідомість пізнає свою власну природу й набуває здатності безпосередньо відображати себе; властивість, що забезпечує систему уявлень індивіда про себе, конструює Я-концепцію, є одним з найважливіших факторів становлення, розвитку й самовдосконалення особистості [6]. З огляду на подібність понять етнічної свідомості та етнічної самосвідомості, в їх визначеннях містяться спеціальні уточнення. Змістове визначення їх розбіжностей дає радянський вчений Ю. В. Бромлей: «Етнічна самосвідомість, на нашу думку – це уялення людей про власний етнос, про його властивості, тоді як етнічна свідомість включає весь комплекс етнічно забарвлених компонентів...» [1]. У свою чергу, В. В. Горбунова вказує на існування «такого варіанту, коли зазначені категорії різняться не лише за обсягом, але й за змістом. Змістові відмінності стосуються об'єкта сприйняття та усвідомлення: «етнічна свідомість» містить знання та уялення про іноетнічні спільноти, «етнічна самосвідомість» – про власну етнічну групу, зокрема, усвідомлення своєї належності до неї» [4]. Таку ж думку з цього

приводу висловлює в своїх працях П. І. Гнатенко [3]. А. М. Львовчкіна пропонує таке бачення етнічної самосвідомості, яке «є формою усвідомлення особистістю й народом своєї належності до певного етносу, що базується на спільноті мови, культури, історичної долі й визнанні особливих специфічно-історичних рис свого народу» [11]. На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що поняття етнічної самосвідомості стосується індивіда і етнічної спільноти, а поняття етнічної свідомості – етносу. Розглянемо семантичне оточення поняття «етнічна свідомість». Етнічна свідомість багатьма вченими розглядається у тісному зв'язку з поняттями «національна свідомість», «національна самосвідомість», «національна належність», «етнічнокультурна належність», низкою інших понять. Розглянемо окремі категорії, семантично наближені до поняття «етнічна свідомість». Зокрема, роз'яснення відмінностей у трактування етнічної свідомості та національної свідомості знаходимо в працях О. М. Лозової: «Національній свідомості властива універсальність відображення цілісної системи умов, форм і способів діяльності його суб'єкта, у той час як психосемантичні дослідження апелюють до більш специфічних, суб'єктивних рівнів свідомості. Варто враховувати, крім того, що самі вихідні поняття – етнос і нація – належать до різних сфер громадського життя: нація є категорією політико-соціально-економічною, непсихологічною, а етнос – культурно-історичною, психологічною категорією [9]. Подібне тлумачення знаходимо також у працях О. С. Карміна: «Як етнічна, так і національна належність людини визначається її самосвідомістю. Але якщо етнічна самосвідомість залежить від походження людини, то національна – від її включеності в семіотичне поле національної культури й почуття причетності до неї» [5]. Одним із формотворчих аспектів етнічної свідомості є належність до певної етнічної культури. К. Леві-Стросс був першим, хто стверджував, що «всі культури виражают глибоко закладені в мисленні народу когнітивні склонності з метою категоризації світу» [7]. У вітчизняній науці цю думку віdstоює О. М. Лозова, яка підкреслює, що етнічна культура – це система знаків, що репрезентують людині світ [7]. «Мову етнічної культури характеризують як сукупність знакових засобів вираження людської діяльності, взятої на етнокультурному рівні. Здебільшого такі знакові засоби йменують етнознаковими» [7]. До них можуть належати витвори народного мистецтва, мова, звичаї, усна народна творчість, традиції, релігія, культура тощо,

що є складовими етнічної картини світу. Підтвердження даної теорії можна прослідкувати в працях Г. Гегеля, де стверджується, що свідомість має знаковий характер. Гегель Г. вказував на знакове опосередкування свідомості, яка через існування «для інших» існує і «для мене» [2]. Про знаки та їх значення в контексті аналізу людського буття писав також М. Гайдеггер. Філософ звертав увагу на те, що «смисл буття» та «знак стає знаком» при включені саме у буття [14]. Враховуючи нерозривний зв'язок етнічної свідомості з підґрунтам, на якому вона формується, а саме – етнічну культуру, О. М. Лозова пише, що на цих же підвалинах формується етнічний образ світу. «Етнічний образ світу – це генетично властивий етносу донауковий вид картини світу, що становить собою колективну форму світогляду й конкретних знань, закріплена у знаковій системі мови [10]. Академік Д. С. Ліхачов [8], аналізуючи підвалини національної культури, до складу якої входить і етнічна культура, рідна мова й історичні традиції народу, великого значення надавав поняттю «екологія культури» – того культурного середовища, в якому живе і розвивається дитина, яке вона вбирає в себе з колиски. Визнаючи, що поза культурними особливостями не можливі ані мораль, ані господарське, ані економічне життя народу, вчений акцентує значення культури в такій тезі: при руйнації її культури зникає сама нація, етнос. Таким чином, огляд сучасних зарубіжних і вітчизняних концепцій етнічної свідомості переконує у строкатій різноманітності підходів до оцінки цього феномена. Наше дослідження етнічної свідомості входить з таких загальнонаукових, філософських і власне психолого-методологічних узагальнень. Провідним філософсько-методологічним підходом є гносеологічний, оскільки етнічна свідомість розглядається нами у безпосередньому зв'язку з об'єктом відображення – етнічними знаками, а формувальний вплив останніх розцінюється як рух від дійсності до свідомості.

Відтак, за критерієм форм пізнання етнічна свідомість є свідомістю великої соціальної групи, тобто з точки зору структури суспільних відносин – окремим видом суспільної свідомості, який виокремлюється за типом людської діяльності (життєдіяльності). Як теоретичний постулат нами приймається ідея комплексної детермінації етнічної свідомості: біологічної, психологічної, соціальної та культурно-духовної.

Згідно з діяльнісною парадигмою, етнічна свідомість має одночасно відображувати світ, тобто реалізувати інформаційну, орієнтувальну, регулятивно-керуючу, оцінювальну функція в забезпеченні людської

життєдіяльності. Крім цього, етнічна свідомість має породжувати світ (образ світу), реалізуючи при цьому пізнавальну, оцінювальну, рефлексивну, духовну свої функції. Ми приймаємо як доведений факт, що структурними елементами етнічної свідомості є значення, особистісний смисл і «чуттєва тканина» (В. Ф. Петренко). Сприйняття етнокультурного знака вважаємо функціональною єдністю трьох взаємопов'язаних процесів: споглядання (візуальна перцепція етнознака як сприйняття інформації), мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення етнознака) та відображення (милування як емоційно-естетичне реагування; інтерпретація як смислове відбиття; творчість діяльнісне відтворення етнознака).

Список використаної літератури

1. 1. Бромлей Ю. В. Современные проблемы этнографии. – М.: Наука, 1981. – 390 с., С. 15.
2. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. – Т. 3.: Феноменология Духа. – М.: Наука, 1977. – 471 с.
3. Гнатенко П. И. Павленко В.Н. Этнические установки и этнические стереотипы. – Днепропетровск: ДГУ, 1995. – 200 с.
4. Горбунова В. В., дис. канд.психол.наук.
5. Кармин А. С. Основы культурологии : Морфология культуры / Кармин А. С. – СПб. : Лань, 1997. – 510 с.
6. Краткий психологический словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. М.: Политиздат, 1985., Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. М., 1977. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. М., 1977.
7. Леви-Стросс К. Структурная антропология / Леви-Стросс К. – М. : Наука, 1983. – 535 с.
8. Лихачов Д.С. , Экология культуры / Д. С. Лихачов // Прошлое - будущему. М.: Наука, 1985.
9. Лозова О. М., Методологія психосемантичних досліджень етносу, К. «Слово», 2011 , 176 стор., С. 18
10. Лозова О. М., Дисерт. докт. психол. наук
11. Львовчкіна А. М. Етнопсихологія : навч. посіб. / Львовчкіна А. М. – К. : МАУП, 2002. – 144 с. : Бібліогр. : с. 139–140

12. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави. Збірник наукових праць. Випуск 5-6
13. Сабол Д. М. Психологічний феномен української народної вишивки / Д. М. Сабол // Психологічні науки: проблеми і здобутки: Збірник наукових праць Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. — К.: КиМУ, 2013. Випуск 4 – С. 172-185
14. Юм. Д. Сочинения. – М.: Мысль, 1996. – 799 с.

УДК: 159.922.4

Ю. В. Шапаренко

Культурно-історичні аспекти розвитку етнічної самосвідомості лемків

Феномен етнічної самосвідомості є важливим фактором розвитку спільноти в цілому, він безпосередньо впливає на хід соціально-політичних процесів, актуалізує проблему етнічного різноманіття, етнозбереження, національного відродження, самобутності народів у світовій цивілізації, а відтак – формує міжнародний гуманітарний простір. Трансформація суспільства, яка відбулася за останні роки, помітно вплинула на стан етнічної самосвідомості та етнічних процесів. Все це потребує глибокого і конкретного аналізу змісту і функціонування етнічної самосвідомості, з'ясування значення психологічних чинників, що впливають на її розвиток.

Окреме місце в сучасній психологічній науці посідає проблематика самосвідомості етнічних груп, особливо актуальним є вивчення етнічних груп, які в ході соціально-політичних змін були територіально знищені або зазнавали тривалого асимілятивного впливу (припинили своє існування як етнографічна група) внаслідок політичних репресій та переселень. Зокрема, до таких належать лемки – давні русини, автохтони західних Карпат.

У сучасній Україні лемки залишаються в багатьох планах «невідомим народом»: загальноукраїнська картина подій, вартостей дещо відмінна від специфічно лемківської картини світу. До цього варто додати мовний